

קדושת ארץ ישראל, גבולותיה והיציאה ממנה לחו"ל

הקדמה ומיקוד

השבוע נמשיך לעסוק במצוות ישוב הארץ בפרט מצד האיסור הקיים לצאת מן הארץ באופנים מסוימים, וכן בשאלת קדושת א"י לעניין מצווה זו ולעניין מצוות התלויות בארץ. כאמור לימודנו השבוע הינו המשך ישיר של הסוגיה מהשבוע שעבר לכן יש לחזור על סיכום הסוגיה מהשבוע שעבר בטרם מתחילים את הלימוד בשבוע זה.

לימודנו השבוע יתחלק לארבעה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: איסור היציאה מא"י לחו"ל והיתרה בשעת הצורך - בחלק זה נלמד את מהות וסיבת איסור היציאה מא"י וכן את המצבים בהם יציאה זו מותרת. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה (למעט מקורות 11-14 העוסקים ביציאה של כהן לחו"ל עליהם ניתן לדלג)

חלק ב: קדושה ראשונה, קדושה שניה ודין כיבוש יחיד - בחלק זה נלמד מהם ההבדלים בין כיבושי הארץ בדורות השונים, וכן מהו כיבוש יחיד ומהו כיבוש רבים. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את דברי המשנה והגמ' בערכין ואת הרמב"ם שעליה מקור 17 (על הגמ' ביבמות ניתן לדלג) לאחר מכן יש ללמוד את הגמ' בע"ז את רש"י ותוספות שעליה (על הספרי ניתן לדלג) לאחר מכן יש ללמוד את דברי הרמב"ם מקור 24 וכן את דברי המשפט כהן שעליו (על שני מקורות הרמב"ם מקורות 22-23 ניתן לדלג)

חלק ג: קדושת ארץ ישראל לעניין מצוות התלויות בארץ ולעניין מצוות ישוב א"י - לאור הבנת ההבדלים בין דרגות הקדושה בא"י נלמד בחלק זה את ההשלכות ההלכתיות הנובעות מכך ביחס למצוות התלויות בארץ ולמצוות ישוב הארץ. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה (למעט דברי התוספות מקור 31)

חלק ד: קדושת חלקי א"י שאינם כלולים בכיבוש עולי בבל בימינו - חלק זה הינו המשך ישיר של ברור מדרגות הקדושה והשלכותיהן ההלכתיות בדגש על ימינו. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את דברי הישועות מלכו בלבד (על שאר המקורות ניתן לדלג)

איסור היציאה מא"י לחו"ל והיתרה בשעת הצורך

1. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף צא עמוד א

ת"ר: אין יוצאין מארץ לחו"ל - א"כ עמדו סאתים בסלע. א"ר שמעון: אימתי? בזמן שאינו מוצא ליקח, אבל בזמן שמוצא ליקח, אפ"ל עמדה סאה בסלע - לא יצא. וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר: אלימלך, מחלון וכליון, גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו, ומפני מה נענשו? מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ, שנאמר: +רות א'+ ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי. מאי הזאת נעמי? א"ר יצחק, אמרו: חזיתם, נעמי שיצאת מארץ לחו"ל מה עלתה לה?

2. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף צא עמוד א

אין יוצאין כו' - שמפקיע עצמו מן המצות.

שאלות לעיון והרחבה

מהו האיסור של היציאה מא"י לפי שיטת הרשב"ם השווה הסברו זה לדברי הראשונים מהסוגיה הקודמת

3. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף יג עמוד ב- יד א

משנה/. ואלו מגלחין במועד: הבא ממדינת הים, ומבית השביה, והיוצא מבית האסורין, והמנודה שהתירו לו חכמים, וכן מי שנשאל לחכם והותר, והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו. ואלו מכבסין במועד: הבא ממדינת הים ומבית השביה, והיוצא מבית האסורין. ומנודה שהתירו לו חכמים, וכן מי שנשאל לחכם והותר. מטפחות הידים, ומטפחות הספרים, ומטפחות הספג, הזבין והזבות והנדות והיולדות, וכל העולין מטומאה לטהרה - הרי אלו מותרין. ושאר כל אדם אסורין... ממדינת הים. מתניתין דלא כרבי יהודה, דתניא, רבי יהודה אומר: הבא ממדינת הים - לא יגלח, מפני שיצא שלא ברשות. אמר רבא: לשוט - דברי הכל אסור, למזונות - דברי הכל מותר, לא נחלקו אלא להרויחא. מר מדמי ליה כלשוט, ומר מדמי ליה כלמזונות. מיתבי, אמר רבי: נראין דברי רבי יהודה כשיצא שלא ברשות, ודברי חכמים כשיצא ברשות. מאי שלא ברשות? אילימא לשוט - והאמרת דברי הכל אסור. ואלא למזונות - והאמרת דברי הכל מותר! אלא פשיטא - להרויחא, אימא סיפא: נראין דברי חכמים כשיצא ברשות.

מאי ברשות? אילימא למזונות - הא אמרת דברי הכל מותר, ואלא להרויחא - והא אמרת נראין דברי רבי יהודה בהא! - הכי קאמר: נראין דברי רבי יהודה לרבנן כשיצא שלא ברשות, ומאי ניהו - לשוט, שאפילו חכמים לא נחלקו עליו אלא להרויחא, אבל לשוט - מודו ליה. ונראין דברי רבנן לרבי יהודה כשיצא ברשות, ומאי ניהו - למזונות, שאפילו רבי יהודה לא נחלק עליהם אלא להרויחא, אבל למזונות - מודה להו.

4. בית יוסף אורח חיים סימן תקלא אות ד"ה ואלו מגלחין

ומ"ש רבינו וכגון שהלך להרויח מזונותיו או להתעשר וכו'. שם (י"ד). והבא ממדינת הים מתניתין דלא כרבי יהודה דתניא רבי יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות אמר רבא לשוט דברי הכל אסור לגלח למזונות דברי הכל מותר כי פליגי להרויח רבי יהודה מדמי ליה לשוט רבנן מדמו ליה למזונות. ופירש רש"י לשוט. אם יצא שלא לצורך אלא כדי לשוט בעולם ולראותו וחזר במועד: דברי הכל אסור לגלח. במועד: למזונות. שיצא לחזור אחר מזונות שאין לו מזונות וחזר במועד דברי הכל מותר לגלח במועד לפי שיצא באונס: להרויח. שיש לו נכסים הרבה ויוצא כדי להרויח יותר. וקיימא לן כרבנן: ומ"ש רבינו והראב"ד (ס' האשכול ח"ב עמ' 150) פירש אפילו לטייל דאמרין לא יגלח דוקא מארץ ישראל לחוצה לארץ וכו'. שם כתב הרא"ש בשמו דפלוגתא דרבי יהודה ורבנן איירי ביוצא לחוצה לארץ והכי מוכח בירושלמי (שם) ומסתבר כהאי פירושא דלא קרי רבי יהודה שלא ברשות היוצא להרויח שכן הוא דרך כל התגרים ועוד דגרסינן בגמרא (שם) אלא למזונות הא אמרת דברי הכל מותר והיאך סליק אדעתיה דרבי יהודה קרי למזונות שלא ברשות אבל לפי הירושלמי ניהא דאף למזונות לצאת חוצה לארץ סלקא דעתך דחשיב רבי יהודה שלא ברשות עכ"ל: ומשמע לרבנן דכיון דלא איירו רבי יהודה ורבנן אלא ביוצא לחוצה לארץ אם כן הכל בחוצה לארץ או הכל בארץ בכל גווי מותר ואפילו יוצא לשוט דאין לפרש שאין חילוק בין מארץ ישראל לחוצה לארץ להכל בארץ או הכל בחוצה לארץ אלא ביוצא להרויח אבל ביוצא לשוט אפילו הכל בארץ או הכל בחוצה לארץ אסור דאם כן איכפל הראב"ד והרא"ש לאשמועינן מילתא דלא כהלכתא דהא ליכא בהאי מילתא נפקותא אלא לרבי יהודה דאסר בהרויח דאילו לרבנן אין חילוק בין מארץ ישראל לחוצה לארץ להכל בארץ ישראל או הכל בחוצה לארץ דאי להרויח אפילו מארץ ישראל לחוצה לארץ שרי ואי לשוט אפילו הכל בארץ ישראל או הכל בחוצה לארץ אסור הילכך על כרחך צריך לומר דאתי לאשמועינן דלא אסרי רבנן לשוט אלא מארץ ישראל לחוצה לארץ אבל הכל בארץ או הכל בחוצה לארץ אפילו לשוט שרי וכ"כ נמוקי יוסף (ז. סוד"ה גמ') בפירוש בשם הראב"ד דכל שהכל בארץ או הכל בחוצה לארץ אפילו לשוט כיון דברשות יצא מותר לגלח לדברי הכל:

שאלות לעיון והרחבה

הסבר כיצד מסביר הראב"ד את מחלוקת רבי יהודה ורבנן בגמ' במסכת מ"ק?

כיצד ניתן להבין אחרת את הגמ'?

מהי הקושיית ה"צ על הבנה זו?

5. שולחן ערוך אורח חיים סימן תקלא

ואלו מגלחין במועד; מי שיצא מבית השביה ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד, ומי שיצא מבית האסורים ואפילו היה חבוש ביד ישראל שהיו מניחין לו לגלח, וכן המנודה שהתירו לו ברגל, וכן מי שנדר שלא לגלח ונשאל על נדרו ברגל, וכן הבא ממדינת הים בחול המועד, או שבא בערב הרגל ולא היה שהות ביום לגלח, והוא שלא יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לטייל.

6. שער הציון סימן תקלא ס"ק יב

השולחן ערוך תפס בזה כדעת הראב"ד והסכים עמדתו הרא"ש והנמוקי יוסף, והגר"א הקשה דמהירושלמי שהביאו מוכח לכאורה להפך, דמיירי אף ביצא מארץ ישראל לארץ ישראל או מחוץ לארץ לחוץ לארץ, והיינו דכיון שהיה יציאתו שלא לצורך כלל לא התירו לו, וכן נראה מדעת רש"י והרבנו חננאל, עיין שם, וכן נראה להדיא מסתימת הרי"ף והרמב"ם, אכן ברי"ף גאון מצאתי שכתב גם כן כהראב"ד, וכן כתב באשכול ובשיטת ריב"ב, ועל כן המיקל יש לו על מי לסמוך:

7. מגן אברהם סימן תקלא ס"ק ז

לטייל - אבל יצא להרויח או לראות פני חבירו שרי דמקרי מצוה עסיל' רמ"ח:

8. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

הולכין ליריד של עובדי כוכבים, ולוקחין מהם בהמה עבדים ושפחות, בתים ושדות וכרמים, וכותב ומעלה בערכאות שלהן, מפני שהוא כמציל מידם; ואם היה כהן - מטמא בחוצה לארץ לדון ולערער עמהם; וכשם שמטמא בחוצה לארץ, כך מטמא בבית הקברות. בבית הקברות סלקא דעתך? טומאה דאורייתא היא! אלא בית הפרס דרבנן. ומטמא לתלמוד תורה ולישא אשה, א"ר יהודה: אימתי? בזמן שאין מוצא לתלמוד, אבל בזמן שמוצא לתלמוד - אינו מטמא; רבי יוסי אומר: אפילו בזמן שמוצא לתלמוד - יטמא, לפי שאין אדם זוכה לתלמוד מכל, א"ר יוסי: מעשה ביוסף הכהן שהלך אחר רבו לצידן לתלמוד תורה;

9. תוספות מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

לתלמוד תורה ולישא אשה - פירוש ודעתו לחזור לא"י דאילו אין דעתו לחזור אמר בכתובות פ"ב (דף קיא.) אחיו של זה נשא (אשה) [עבודת כוכבים] ומת ברוך המקום שהרגו וזה ירד אחריו לחוצה לארץ ודוקא בהנך מצות שהן חשובות לתלמוד תורה שגדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה ואשה נמי דכתיב (ישעיה מה) לא תהו בראיה אבל לשאר מצות לא והכי משמע פ"ד דמגילה (דף כז.) אבל בשאלתות דרב אחא מפורש הנך דקילי וכ"ש לשאר מצות שהם חשובות.

10. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה

אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא לתלמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין, במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, יצא לכל מקום שימצא בו ריוח, ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום.

שאלות לעיון והרחבה

מהי המחלוקת בין דעת השאלות המובאת בתוספות לבין דעת הרמב"ם בפירוש הגמ' במסכת לז?

חשוב מהו היחס בין הגמ' במסכת לב לבין הגמ' במסכת מ"ק לבין הגמ' במסכת לז שלכאורה מדברות כולן על איסור יציאה מהארץ? העזר ברמב"ם ובשאר הראשונים

11. שולחן ערוך יורה דעה סימן שעב סעיף א

אף על פי שהכהן אסור ליכנס לבית הפרס, (פירוש: שדה שנאבד בה קבר, ושנחרש בה קבר, ושיעורה מאה אמה) או לארץ העמים, אם היה צריך לילך שם לישא אשה או לתלמוד תורה, ואין לו דרך אחרת, יכול לעבור דרך שם, אפילו אם מוצא לתלמוד במקום אחר. וכן אבל העובר דרך שם, יכול לילך אחריו לנחמו. וכן מטמא בטומאה של דבריהם, לדון עם עובדי כוכבים ולערער עמהם, מפני שהוא כמציל מידם, וכן כל כיוצא בזה.

12. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שסט סעיף א

הכהן מוזהר שלא ליטמא במת, ולא לכל טומאות הפורשות ממנו, ולא לגולל, ולא לדופק, ולא לאבר מן החי שאין בו כדי להעלות ארוכה אם היה מחובר, ולא לאילן המיסך על הארץ וענפיו מובדלים זה מזה וטומאה תחת אחד מהן ואין ידוע תחת איזה, או אבנים היוצאים מהגדר וטומאה תחת אחד מהם ואין ידוע תחת איזה, וכן שדה שנחרש בו קבר ואין ידוע מקומו וכל ארץ העמים, אסור לכהן ליטמא בהן. הגה: יש אומרים דכהנים אסורים ליטמא לחרב שנטמא במת (כל בו בשם ספר יראים ותשו' רשב"א בשם רבותינו הצרפתים), ויש מקילין (תשובת רשב"א שם בשם הראב"ד ועיין בתוס' דנזיר באריכות), וכן נהגו להקל ואין נזהרין מזה.

13. ש"ך יורה דעה סימן שסט ס"ק ב

וכל ארץ העמים כו' - פירוש בזמן שהיה א"י בטהרה אסור לכהן לילך מארץ ישראל לארץ העמים שהוא חוצה לארץ שהיו העובדי כוכבים קוברים מתייהם בכל מקום:

14. שו"ת שבות יעקב חלק ב סימן צח

גם מאד הפריז כבודו הרמה לאסור הכהן לילך מא"י לח"ל משום גזירת ארץ העמים איירי ג"כ בזמן הזה נגד כל האחרונים אשר מימיהם אנו שותים ה"ה מהרש"ל וב"ח וש"ך והט"ז ובפרט אי טעמא הוא דגזרו על ארץ העמים משום ישוב ארץ ישראל ובזמן הזה ליכא מצוה לדור בא"י כמ"ש תוספות סוף כתובות דף ק"י ע"ג/ב/ דעכשיו אין מצוה לדור בא"י ומכ"ש לר"י דאמר כל העולה מבבל לארץ ישראל וכו' והרמב"ם פ"ה מהלכו' מלכים פסק כוותיה וא"כ אם גזירת ארץ העמים איתא בז"ה א"ן/אין/ מקום משכנותם והיה העולם צער אצלם

שאלות לעיון והרחבה

מהו ההבדל בין איסור יציאה מהארץ לכהן לבין איסור יציאה מהארץ לכל אדם

קדושה ראשונה, קדושה שניה ודין כיבוש יחיד

15. תלמוד בבלי מסכת ערכין דף לב עמוד א- לב עמוד ב

מתני'. עיר שגגותיה חומתה, ושאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון - אינה כבתי ערי חומה. ואלו הן בתי ערי חומה: שלש חצרות של שני בתים מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, כגון קצרה הישנה של ציפורי, וחקרה של גוש חלב, ויודפת הישנה, וגמלא, וגדוד, וחדיד, ואונה, וירושלים, וכן כיוצא בהן...

גמ'. תניא, ר' ישמעאל בר' יוסי: למה מנו חכמים את אלו? שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשו, אבל ראשונות בטלו משבטלה קדושת הארץ. קסבר: קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא. ורמינהי, א"ר ישמעאל בר' יוסי: וכי אלו בלבד היו? והלא כבר נאמר: +דברים ג'+ ששים עיר כל חבל ארגוב כל אלה ערים בצורות! אלא למה מנו חכמים את אלו? שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשו; קידשו? הא אמרינן דלא צריך לקדושינהו! אלא מנאום; ולא אלו בלבד, אלא כל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון - כל מצות הללו נוהגות בה, מפני שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא! איבעית אימא: תרי תנאי ואלביא דר' ישמעאל. ואיבעית אימא: חד מינייהו ר' אלעזר בר יוסי אמרה; דתניא, ר"א בר יוסי אומר: אשר לוא חומה - אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן. מאי טעמא דמ"ד: קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא? דכתיב: +נחמיה ח'+ ויעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל וגו' ותהי שמחה גדולה מאד, אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתם בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתם בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה; ואומר: +דברים ל'+ והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו. ואידך? דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה, ואגין זכותא עלייהו כי סוכה. והיינו דקא קפיד קרא עליוהי דיהושע, דבכל דוכתא כתיב יהושע והכא כתיב +נחמיה ח'+ ישוע, בשלמא משה לא בעא רחמי, דלא הוה זכותא דארץ ישראל, אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל, אמאי לא ליבעי רחמי. והא כתיב: אשר ירשו אבותיך וירשתה! הכי קאמר: כיון דירשו אבותיך ירשת את.

16. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף פב עמוד ב

דתניא בסדר עולם: +דברים ל'+ אשר ירשו אבותיך וירשתה - ירושה ראשונה ושניה יש להן, ושלישית אין להן

17. רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו הלכה טז

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששמויך בקדושתן הן עומדים אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

מהי דעת הרמ"ם להלכה ביחס לקדושה ראשונה האם קידשה רק לשעתה או גם קידשה לעתיד לבא

18. ספרי דברים פרשת עקב פסקא נא

כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו, אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי כבר נאמר מן המדבר והלבנון מה תלמוד לומר כל המקום אשר תדרוך אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות האלו הרי הוא שלכם, או רשות בידם לכבש חוצה לארץ עד שלא יכבשו ארץ ישראל תלמוד לומר וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואחר כך כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלולים ואתם חוזרים ומכבשים חוצה לארץ אלא משתכבשו ארץ ישראל תהו רשאים לכבש חוצה לארץ, הרי שכבשו בחוצה לארץ מנין שהמצות נוהגות שם הרי אתה דן נאמר כאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור להלן מצות נוהגות שם אף יהיה האמור כאן מצות נוהגות שם, ואם תאמר מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם אמרת דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו ארץ ישראל תהו רשאים לכבש חוצה לארץ והוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבوسی סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו המקום את היבوسی סמוך לפלטורין שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה. הרי שכבשו בחוצה לארץ מנין שכנגדו בים הרי הוא שלהם תלמוד לומר מן המדבר והלבנון מן המדבר גבולכם ואין המדבר גבולכם ואם כבשתם יהי גבולכם והמדבר גבולכם, מן הנהר, נהר פרת, מן הנהר גבולכם ואין הנהר גבולכם ואם כבשתם יהי גבולכם והנהר גבולכם, ועד הים גבולכם ואין הים גבולכם ואם כבשתם יהי גבולכם וכן הוא אומר +במדבר לד ו+ וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול יהיה גבולכם והים גבולכם, נמצית אומר כל מקום שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד אילך ואילך נאכל ונעבד.

19. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ עמוד ב- כא עמוד א

מתני'. אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות, ובסוריא משכירין להם בתים אבל לא שדות, ובחו"ל מוכרין להם בתים ומשכירין שדות, דברי רבי מאיר; רבי יוסי אומר: בארץ ישראל משכירין להם בתים אבל לא שדות, ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות, ובחוץ לארץ מוכרין אלו ואלו. אף במקום שאמרו להשכיר, לא לבית דירה אמרו, מפני שהוא מכניס לתוכו עבודת כוכבים, שנאמר: +דברים ו t/+ לא תביא תועבה אל ביתך. ובכל מקום לא ישכיר לו את המרחץ, מפני שהוא נקרא על שמו... גמ'. בסוריא משכירין בתים כו'. מאי שנא מכירה דלא? משום מכירה דארץ ישראל, אי הכי, משכירות נמי נגזור! היא גופה גזרה, ואנן ניקום וניגזור גזרה לגזרה? והא שכירות שדה דבסוריא, דגזרה לגזרה היא, וקא גזרינן! התם לאו גזרה הוא, קסבר: כיבוש יחיד שמיא כיבוש, שדה דאית ביה תרתי - גזרו ביה רבנן, בתים דלית בהו תרתי - לא גזרו בהו רבנן... ובסוריא מוכרין וכו'. מ"ט? קסבר: כיבוש יחיד לא שמיא כיבוש, ושדה דאית בה תרתי - גזרו בה רבנן, בתים דלית בהו תרתי - לא גזרו בהו רבנן.

20. רש"י מסכת גיטין דף ח עמוד ב

כיבוש יחיד - דדוד שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכבוש יהושע שהיו כולם וכבשוה לצורך כל ישראל קודם חלוקה אבל דוד לא כבש אלא לצורכו.

21. תוספות מסכת גיטין דף ח עמוד א

כיבוש יחיד - פ"י בקונט' שלא היו לשם כל ישראל ביחד כמו בכיבוש יהושע וכבשוה לצורך כולם אבל דוד לא כבש אלא לצורכו אבל בספרי מפרש טעם אחר בסוף פרשת והיה עקב דמשמע לפי שלא היתה עדיין כל א"י כבושה כדאמר התם סמוך לפלטורא שלך לא הורשת פירוש יבוס שהיה סמוך לירושלים ואתה הולך וכובש ארם נהרים וארם צובה אבל אחר שכל א"י כבשוהו דריש התם מדכתיב (דברים יא) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם וגו' שכל מה שהיו כובשים מחו"ל היה קדוש ואפילו יחיד.

22. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה ו

כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר, והוא שכבשו אחר כבוש כל ארץ ישראל האמורה בתורה.

23. רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה ב

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אינו נקרא א"י כדי שינהגו בו כל המצות, ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים אע"פ שלא נכבשה כדי שלא יהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט וכיבוש חלקו.

24. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה

מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא, ולכבוש ארצות אחרות, ואין אסור אלא להשתקע שם, ואין לוקין על לאו זה, שבעת הכניסה מותר הוא, ואם יחשב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה, ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין, שהיא מותרת, ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים, או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מפני שמעשה מקולקלין יותר מכל הארצות, שנאמר כמעשה ארץ מצרים.

25. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמה

הנה בתחילה כתב הרמב"ם, שיותר לחזור לא"מ לסחורה ולפרקמטיא, ולכבוש ארצות אחרות, ואח"כ כ': ויראה לי שאם כבש א"מ מלך ישראל ע"פ ב"ד שהיא מותרת, ולא הזהירה (תורה) אלא לשוב לה יחידים, או לשכון בה והיא ביד עכו"ם, מפני שמעשיהן מקולקלין יותר מכל הארצות... אבל כיון שכבשה מלך ישראל ע"פ ב"ד, בדין כיבוש רבים, אחר שכבש את א"י, שהיא מתקדשת בקדושת הארץ, ה"ה יוצאת מטומאתה, וסגולת הקדושה של הארץ ומצות הישיבה בה אז מגינה ומצילה מן החטא. ובודאי משום כך התנה: מלך ישראל ע"פ ב"ד, מפני שהם התנאים הנדרשים לקדש את הארץ. ובה' תרומות פ"א ה"ב כ' רבינו, שקדושת א"י היא כשכבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, ושם לא הוצרך ב"ד, וטעמו ברור משום ששם כולל הוא ג"כ את האופנים, שארץ - ישראל המושבעת לאבותינו היא מתקדשת בהם, והמלחמה וכיבוש את ארץ - ישראל נקראת מלחמת מצוה, כמפורש בדברי רבינו כאן בפרקין ה"א, שמלחמת שבעה עממין היא מלחמת מצוה, ומלחמת מצוה א"צ עליה רשות ב"ד, כמבואר בדבריו בה"ב, ע"כ לא הזכיר שם ב"ד, אלא רוב ישראל, משום דבעינן שיהי' כיבוש רבים. אבל כאן שמדבר באמ"צ, שהיא להרחיב את גבולי הארץ, ה"ז מלחמת רשות, והדין הוא שאין מוציאים מלחמת הרשות כ"א ע"פ ב"ד של שבעים ואחד, ע"כ א"א לכבוש א"מ כ"א ע"פ ב"ד של שבעים ואחד

שאלות לעיון והרחבה

הסבר מהו כיבוש יחיד ומהו כיבוש רבים לפי הבנת הראשונים הלזל (רש"י, תוספות והרמב"ם)

קדושת ארץ ישראל לענייני מצוות התלויות בארץ ולענייני מצוות ישוב א"י

26. תלמוד בבלי מסכת חולין דף ו עמוד ב

העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיז של רבי מאיר לפני רבי על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. חברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר?

27. תוספות מסכת חולין דף ו עמוד ב

והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו - משמע דאין מעשר נוהג בחוצה לארץ וכן משמע בע"ז בפ' רבי ישמעאל (דף נח:): דקאמר ריש לקיש איקלע [לבצרה] חזינהו דאכלי פירי דלא עשירו אסר להו אתא לקמיה דרבי יוחנן א"ל אדמקטורך עלך זיל הדר [דבצרה] לאו היינו בצר [דבצרה] בחוצה לארץ היא ואינה חייבת במעשר ותימה דבפרק עד כמה (בכורות כז.) מוכח כולה שמעלתא דתרומה נוהגת בחוצה לארץ ואין לומר כדפי' הכא בקונטרס דדוקא תרומת דגן תירוש ויצהר דהוי בארץ דאורייתא בחוצה לארץ הוי מדרבנן אבל בשאר פירות לא דהא בפ"ק דביצה (דף יב:) גבי אושפזוכניה דרבה בר בר חנה הוה ליה איסורייתא דחרדלא משמע הסוגיא דחייב במעשר ובריש כיצד מברכין (ברכות לו.) רבי אליעזר אומר צלף מתעשר האבינות והקפריסין רבי עקיבא אומר אין מתעשרין אלא האבינות בלבד ואמר רב יהודה צלף ערלה בחוצה לארץ זורק את האבינות ואוכל את הקפריסין ופריך ולימא הלכה כרבי עקיבא ומשני ה"א אפילו בארץ קא משמע לן בחוצה לארץ ולימא כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אי אמר הכי ה"א הני מילי מעשר ירק וצלף דבארץ גופה דרבנן אבל ערלה דבארץ דאורייתא לא משמע בהדיא דמעשר ירק וצלף נוהג בחוצה לארץ ואומר ר"ת דהכא ובפרק רבי ישמעאל (ע"ז דף נח:): איירי בדמאי דאינו נוהג בחוצה לארץ

28. רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה ה

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא, והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותם המקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות. +/השגת הראב"ד/ ורבינו הקדוש התיר בית שאן וכו'. א"א לא התיר רבי אלא מעשר ירק ופירות האילן שהן מדרבנן אף בא"י. +

29. כסף משנה הלכות תרומות פרק א הלכה ה

וכתב הראב"ד א"א לא התיר רבי וכו'. כן פירש"י וטעמו מדאמרין שעל ידי שאכל רבי מאיר עלה ירק התיר רבי את בית שאן משמע דלא התיר אלא לענין ירק ודכוותה וכן נראה מדברי התוס' אבל רבינו לא משמע ליה הכי משום דמפשטא דלישנא דהתיר רבי את בית שאן ולא מפליג משמע שהכל התיר

שאלות לעיון והרחבה

מהי המחלוקת בין תוספות לרמב"ם לפי הבנת הכסף משנה

30. ספר כפתור ופרח פרק י

הרי שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים לא משעת הכבוש לחוד. וכן כתוב (בראשית מ, טו) מארץ העברים, וכן (שם מח, כא) והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, ושם עברים אינו על שם עבר הנהר שהוא פרת, אלא על שם בן שם, וכמאמר רבי אברהם בן עזרא (שמות כא, ב). עוד כתב (בראשית כג, יט) וזכרון פרשת מערת המכפלה שקנה אברהם ע"ה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים. וגבי ויקן את חלקת השדה כתב (שם לג, יט), והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם הבא... העולה בידנו מכל זה שכל מקום שנמצא לרבותינו ז"ל אומרים וקוראים חוצה לארץ לאי זה חלק שיהיה מן הארץ בתוך גבולי אלה מסעי, שרצונם לומר חוצה לארץ של כבוש שני, לא שיהיה דעתם בחוצה לארץ גמור חלילה כעמון ומואב וסוריא בבל ומצרים וכיוצא בהם. וכן כשגזרו טומאה על ארץ העמים לא גזרו אלא אלו ודומיהם לא על ארץ ישראל, אם לא שיהיה מדורם ששהו ארבעים יום. ואם כן כל מה שבתוך גבולי ארץ ישראל הנזכרים באלה מסעי, הכל לכל הפחות קדוש בקדושת ארץ ישראל לכל התועלות המבוקשים ממנה. ולענין חיוב חקיה יש הפרש וכמו שהתבאר.

31. תוספות מסכת גיטין דף ב עמוד א

ואשקלון כדרום - הקשה ר"ת דאשקלון מארץ ישראל היא דכתיב ביהושע (יג) זאת הארץ הנשאת וגו' האשדודי והאשקלוני וכתב הפילה לישראל לנחלה כאשר צויתך ואחר כך לכדוה כדכתיב בשופטים וילכוד יהודה את עזה ואת אשקלון ואת גבולה ואר"ת דעולי בבל לא כבשוה כדאמר בפ"ק דחולין (דף ז.). גבי בית שאן הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל ולכך אין תלמידי חכמים מצויין שם ואין בתי דינין קבועין שם... ועכו אע"ג דכבשוהו עולי בבל כדאמר בסוף כתובות (דף קיב.). רבי אבא הוה מנשק כיפי דעכו ובפרק מי שאחזו (לקמן דף עו:). פריך למימרא דעכו לאו מארץ ישראל הוה הא כי הוה מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוה מפטרי מהדדי לפי שאסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ אמר ר"ת דלא קשה מידי דעכו היתה חציה בארץ וחציה בחו"ל וי"ל דנהי דחשיב כחוצה לארץ לגבי עיקר ישוב ארץ ישראל לגבי חוצה לארץ מיהא חשיב כארץ ישראל.

קדושת חלקי א"י שאינם כלולים בכיבוש עולי בבל בימינו

32. הלכות ארץ ישראל המיוחדת להטור חיוב חלה סעיף י'

ולפי דעתי לא בעיא קדוש מקום מכל מה שכבשו עולי מצרים ואפילו היום אם תהי' עיר אחת בא"י מיוחדת לדירת ישראל והשדות מיוחדות לישראל ולא יהי' עליהן אימת גוי שיוכל לגרשם ממנה זו היא קדושתה וחיוב במעשר דאורייתא עכ"ל.

33. קרית ספר (על הרמב"ם) הלכות תרומות פרק א

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש כיון שגלו בטלה קדושתן דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד וכיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה לשעתה ולעתיד דכתיב והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה ירושה ראשונה ושניה יש להם שבטלה ירושה ראשונה מדנקראת שניה ירושה כדכתיב וירשתה אבל ירושה שלישית אין להם שהרי השניה לא פסקה כיון דלא כתיב לשון ירושה אחריתי בקרא משמע דירושה ועומדת היא אלא שלענין תרומות ומעשרות סבירא ליה לרב ז"ל דלא מיחייבי בזמן הזה דאורייתא כדכתב בסוף פרק ונראה דבעינן מלך או נביא ורוב ישראל אפילו לכיבוש ארץ ישראל היינו בכיבוש ראשון אבל כיבוש שני כיון שכבר קדשה ארץ ישראל אף על פי שבטלה כשגלו לא הוצרכו רוב ישראל אלא עזרא וסיעתו קדושה.

34. שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן סז

ולענין הלכה כבר כתב בס' כפתור ופרח שמצוה לדור גם בכיבוש עולי מצרים וכן בעבר הירדן, ואין ספק להרהר אחר דבריו, א"כ בזמה"ז ג"כ מצוה אם מזדמן לאדם לקנות מצוה לקנות... ומצינו למדין שאותן מקומות שנכבשו בימי יהושע והבאין אחריו נחשב עדיין במקצת דברים כא"י כמוש"כ, אעפ"י שלא כיבוש עולי בבל ואינם מטמאין משום ארץ עממין וכן עזה ועקרון ואשקלון, אבל צידון וצוער לא נכבשה לגמרי בימי בית ראשון וגם מימי שלמה לא הי' שיעבוד גמור לעבדות רק למס לכן מטמא משום ארץ עממים... רק שאין לזוז מדברי הכפתור ופרח שגם המקומות שכיבוש עולי מצרים מצוה גם בזמן הזה לדור בהם ואינו מטמא משום ארץ עממים:

מקורות נוספים להרחבה

- משפט כהן קמז- בתשובה זו מבאר הרב קוק את דעתו בדבר היציאה מא"י לחו"ל ע"מ להשתטח על קברי צדיקים כפי שנהוג בימינו גם ע"י ת"ח גדולים.
- שאלת שלמה חלק ד סימן רמג- בתשובה זו מבאר המחבר האם אילת נחשבת חלק מא"י לעניין מצוות ישוב הארץ, מצוות התלויות בארץ ויו"ט שני של גלויות בימינו.
- תחומין כ- הרב שלמה דיכובסקי והרב ישראל רוזן- במאמרים אלו עוסקים המחברים בין השאר בדרכי ההיתר היציאה לחו"ל לצורך טיול
- שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן פז- בתשובה זו מבאר המחבר את גדרי האיסור לרדת למצרים בזמן הזה